

Karjalan kielisaarekkeita tutkimassa:

Eteläisin karjalaismurre djorža

Tverin alueen lounaiskulmassa, Smolenskin alueen rajan tuntumassa, Moskovasta linnuntietä vain noin 180 kilometrin päässä sijaitsee eteläisin karjalan kielisaareke nimeltään nimeltään Djorža. Tänne Sisä-Venäjälle Volgajoen pienen Djorža -nimisen lisäjoen rannalle on 1500-luvun loppupuoliskolla tai 1600-luvun alussa ”eksynyt” karjalaisia kyliä, joita ensimmäisten, 1890-luvun tietojen mukaan, oli yhdeksän. – Näistä kertoo seuraavassa artikkelissaan professori Jaan Ōispuu Tallinnan kasvatustieteellisestä yliopistosta.

Pitkään ei tutkijapiireissä Djoržan karjalaisista tiedetty mitään. Vaikka suomalaisia tiedemiehiä (D.E. Europaeus v. 1848, Theodor Schvindt 1882, Vihtori Alava ja Kusti Karjalainen 1895) oli käynyt keruuretkillä Tverin karjalaiskylissä jo 1800-luvun puolivälistä lähtien, heidän matkansa liivat rajoittuneet läänin pohjoisempiin kyliin. Näin ollen ennen Juho Kujolan matkaa kesällä 1912 ei tutkijan jalalla vielä ollut polkenut Djoržan kyläiteillä. J. Kujola vieraili Djoržan kielisaarekkeella ensimmäisellä Tverin matkallaan (toisen tutkimusmatkansa hän suoritti Tverin alueelle vuonna 1913).

Kujola saapui Oržovan (venäjäksi Ržev) kaupungin kautta Pogrovan (Kujolan matkakirjassa Pogr’ilova, venäjäksi Pogoreloje) asemalle 23. heinäkuuta 1912. Hän otti asemalla kyytimiehen, matkusti rannkasateessa Ivnovskoin kylään ja jatkoi matkaansa etelään päin Novoin kylään. Karjalaiset eivät uskoneet vieraan saapuneen Pietarin takaa, vaan väittivät Kujolan käyttämän murteen pohjalta hänen tulleen Bežetskin karjalaisista.

Kujola kirjoittaa: ”Kieli­mestarin saanti oli pulmallinen kysymys, koska heinä-

teko oli parhaillaan menossa.” Kaiken lisäksi kyläläisiä pelotti huhu siitä, että Kujola saattaa kysellä jotain sellaista, josta voi joutua Siperiaan. Paikallisen kihlakunnan mukaan J. Kujola on käyttänyt stipendiaattikertomuksessaan kielisaarekkeesta nimityksiä *Zuptsovin karjalaiset* ja *Zuptsovin murre*.

Kujola teki muistiinpanoja viisi päivää ja lähti paluumatkalle 28. heinäkuuta. Hänen stipendiaattikertomuksensa on julkaissut Pertti Virtaranta vuonna 1960 kirjassaan ”Juho Kujola – karjalan ja lyydin tutkija” (ks. s. 54 – 60). Kujolan muistiinpanemia sanalippuja säilytetään Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen Karjalan kielen sanakirjan arkistossa. Vaikka matkakertomuksessaan Kujola mainitsee Zuptsovin karjalaiskyliä olevan kahdeksan, hän lisää voolostihallitukselta saamiensa tietojen pohjalta myöhemmin luetteloon venäläis-karjalaisen sekakylän Ivnovskoin. Samasta käy ilmi, että 1800-luvun lopulla tšekäläistä karjalaisten asutusta voitiin pitää täysin elinvoimaiseksi: vuoden 1890 tietojen mukaan Tverin kuvernementin eteläosassa eli 1664 karjalaista (ks. s. 74).

Vuonna 1912 Kujola on merkinnyt kylien asukasluvuksi 1952 (945 miestä ja 1007 naista). Kylittäin asukkaat ovat jakautuneet seuraavasti: *Vassilskoi* (venäjäksi Vasiljevskoje) – 137, *Oleksandrovskoj* (Aleksandrovskoje) – 165, *Nouvoi* (Novoje) – 166, *Semnovskoi* (Semjonovskoje) – 193, *Matjugin* (Matjugino) – 153, *Vedenskoj* (Vedenskoje) – 59, *Galhou* (Galahovo) – 177, *Botin* (Botino) – 178, *Ivnovskoi* (Ivanovskoje) – 224.

Syksyllä 1912 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle jättämässään stipendiaattikertomuksessaan Kujola on todennut, että tverin karjalaiset ovat onnellisemmassa asemassa kuin heidän veljensä Novgorodin (Valdai, Tihvinä) ja Aunuksen läänneissä.

Petroskoilaisia ja moskovalaisia tutkijoita alkoi saapua Djoržaan vasta 1950-luvulla. Mainittakoon, että tverin karjalaisten luotoistakymmentä tutkimusmatkaa suorittanut akateemikko Pertti Virtaranta Djoržan kylissä ei käynyt. Syksyllä 1957 teki sinne viikon kestäneen matkan moskovalainen kielentutkija Juri Jelisejev. P. Virtarannalle suullisesti antamiensa tietojen mukaan (ks. s. 60) hän on arvellut Djoržan karjalaisten lukumäärän nousevan noin puoleen tuhanteen, joka 1970-luvun virolaisten tutkijoiden saamia tietoja huomioon ottaen tuntuu ilmiselvältä liioittelulta. Vuonna 1960 kävivät murretta nauhoittamassa petroskoilaiset tutkijat Grigori Makarov ja Nikolai Filatov. He ovat Pogorelojen mukaan käyttäneet murteesta nimitystä *pogorelojen karjalaiset* (venäjäksi *pogorelovskie karely*). G. Makarovin laatimaan tekstikokoelmaan ”Karjalan kielen näytteitä. Kalininin paikallis-

murteet” (1963) sisältyy Djoržan murteen seitsemän tekstiä (s. 178 – 189) ja mainitaan pogorelojen murteen merkittävänä erikoispiirteinä loppu- ja sisäheitto.

1960-luvulla tutkimusmatkansa Djorža – karjalan kyliin aloitti toinenkin merkittävä petroskoilainen tutkija – tverin syntyperää oleva Aleksandra Punžina. Häneltä ilmestyi vuonna 2001 tekstikokoelma ”Kuundelen karielast’a paginatahua. D’oržan da Valdain karielan murrehtekstat”. Kuitenkaan Djoržan aineisto ei sisälly hänen laatimaansa tverin karjalan sanakirjaan (1994).

Vuodesta 1964 Djoržan kielisaarekkeen tutkijoihin liittyivät virolaiset opiskelijat ja dosentti Paula Palmeos Tarton yliopistosta. Jo vuonna myöhemmin P. Palmeos julkaisi ensimmäiset Djoržan karjalaisia ja heidän murrettaan tutustuttavat aikkelinsa: ”Kõige lõunapoolsemate karjalaste juures” (Kodumurre 7) ja ”Bericht über die südlichste karelistische Mundart” (Referate der Vorträge und Mitteilungen II Internationaler Finougristenkongress). Ensimmäisissä tutkimuksissaan hän on käyttänyt murteesta nimityksiä *zuptsovi karjalased* viroksi ja *Zubcover Karelien* englanniksi, mutta siirtynyt pian Djorža-nimityksen käyttöön. Vuosina 1964–1973 P. Palmeos ja tarttolaiset opiskelijat kävivät Djoržan kielisaarekkeella kymmenen kertaa. Tutkimusmatkojen tuloksena P. Palmeos kirjoitti toistakymmentä murteen äänneoppiin, taivutukseen ja derivaatioon liittyvää tutkimusta sekä ohjasi lukuisia opiskelijoiden seminaaritöitä ja toistakymmentä lopputyötä.

Minun ensimmäinen kosketukseni Djoržan murteeseen oli ollut jo vuonna 1978 kirjoittaessani lopputyötäni Tarton yliopistossa.

Käytettävissäni oli Jyri Vilosiuksen seminaarityö. Väitöskirjassani käytin myös Aino Laagusin, Piret Raud-Norvikin ja Ene Asu-Öunasin lopputöitä. Mutta silmä herra, mieli kuningas: saatuani elokuun alussa 1984 Paula Palmeosilta kortin, jossa oli kysymys ”Miten olisi, jos lähtisimme Djoržaan, vastasin empimättä myöntävästi. Pelkäsin jostain syystä kyllä vähän – minussa taisi olla säilynyt vielä hiukkasen oppilain kompleksia, mutta opettajani osoittautui huolehtivaksi, kiinnostavaksi ja vitsikkääksi matkakumppaniksi.

Samalla Palmeos oli kuin elävä historiankirja: hän kertoi Viron tasavallan Tarton yliopistosta, opiskeluistaan Unkarissa, suomen kielen täydennyskoulutuksesta Petroskoissa (Suomeen kun hän ei päässyt), aiemmista tutkimusmatkoistaan karjalan kielisaarekkeille, virolaisista kulttuurihahmoista jne. Näin ollen kävelymatkat Nouvoon majoituspaikastamme muihin kyliin ja takaisin olivat minulle tosi antoisaa kulttuurikoulutusta.

Ensimmäisestä matkastamme tuli jopa matkojen sarja: vuosina 1984 – 1988 teimme Djoržaan viisi tutkimusretkeä. Olimme siellä neljä kertaa elokuussa ja kerran (1988) syyskuun lopulla. Tutkimuskohteemme olivat suurin piirtein samoja: Palmeos keräsi derivaatit ja minä sanan taivuttamiseen liittyvää aineistoa. Vuonna 1984 kävin läpi viimeistelyvaiheessa olleen väitöskirjani Djoržan verbitaivutukseen liittyvää aineistoa. Joka vuosi kerääntyi muutama tunti nauhoitteita. Niiden pohjalta julkaisin vuonna 1990 tekstikokelman ”Djorža karjala tekstid” virolaisine käännöksineen. Djoržan murteen muoto-opin aineisto on liitetty kirjaani ”Karjala keele saarte sõnamuutmissüsteem” (1994) ja karjalais-suomalaiseen sanastoon ”Djorža-karjala vormisõnastik” (1995).

Marraskuussa 2001 Pau-

la Palmeosin syntymästä tuli kuluneeksi 90 vuotta. Yhteisistä Djorža-matkoistamme olen kirjoittanut artikkelin Tarton yliopiston julkaisuun ”Fenno-Ugristica 24”. Olen laatinut myös Palmeosin bibliografian, mutta en ole julkaissut sitä.

Kaikista matkoistamme on säilynyt minun viisi matkakirjaani, joissa käytän P. Palmeosin nimestä lyhennettä PP. Olkoon virolaisilla PP (Paula Palmeos) niin kuin suomalaisilla oli PV (Pertti Virtaranta).

Ensimmäiselle Djorža-matkallamme lähdimme 23.8.1984. Matkustimme Riian kautta, koska Riika-Moskova matkustajajuna oli ainoa, jolla oli pysäkki Pogoreloje Gorodištše -asemalla (karjalaksi Pogrov). Matka Virosta Djoržaan vei meiltä puolitoista vuorokautta: Tallinnasta Minskin juna lähti aamulla 6.20 ja saapui Riikaan yhden maissa (PP nousi junaan Tartossa). Iltapäivän käytimme lippujen hankkimiseen ja tutustumiseen Riian kaupunkiin. Moskovan hidas matkustajajuna lähti illalla 20.26 ja saapui Pogrovalle vasta seuraavana iltapäivänä puolen kolmen maissa. Tietysti olisi ollut toinenkin vaihtoehto matkustaa Tallinna-Moskova junalla Lihoslavlisiin ja sieltä bussilla Pogrovalle, mutta meidän olisi ollut vaihdettava bussia ainakin kahdesti. PP oli matkustanut Riian kautta Djoržaan myös 1960- ja 1970-luvun matkoillaan.

Vaikeimmaksi patkäksi koko matkalla osoittautuivat aina viimeiset 17 kilometriä eli matka Pogrovalta Nouvoikylään, koska niiden väliltä puuttui bussiyhteys. Meidän oli varauduttava aina paikallisen Uspeh -nimisen (uspeh tarkoittaa venäjäksi menestystä) sovhoosin jonkun autonkuljettajan tai bussikuljettajan apuun. Kyydistä kuljettajille maksamamme ruplamäärät olivat verrattavissa Tallinna-Riika-Pogrov junalipun hintaan. Joka matkalla törmäsimme ongelmaan kahdesti – sekä saapuessamme että

lähtiessämme. Kulkuneuvon hankkimisesta tuli minun tehtäväni. Kulkuneuvon etsintäreittien tuloksena ystävystyin Pogrovan pienen pellavatehtaan kirjanpitäjiin, jotka antoivat aina käyttöä puhelintaan. Vielä 1990-luvullakin me vaihdoimme vuosittain joulukortteja.

Ymmärsimme jo ensimmäisellä matkallamme, että sovhoosin puheenjohtajan sanoihin ja antamiin lupauksiin on suhtauduttava varovaisesti. Pari kertaa lähtöpäivämme aamuna hän oli luvannut, että pääsemme Pogrovalle bussilla, mutta hän matkustikin Oržovaan (Ržev-kaupunki) tai jonnekin muualle. Viime tipassa minun oli löydettävä uusi kulkuväline. Esimerkiksi vuonna 1984 siksi tuli ruispellolta puimurin vierestä löytämäni kuorma-auto. Niin me lähdeimme: PP ohjaamossa kuljettajan rinnalla ja minä selkäreppuinemme korkean viljakuorman huijalla.

Seuraavana vuonna kaikki alkoi uskomattoman hyvin: pääsimme Nouvoista Pogrovalle oikein henkilöautolla. Yllätys syntyi rautatieasemalla: vaikka aikataulussa sanottiin junan kulkevan joka päivä, se kulki kuitenkin joka toinen päivä. Auto oli ehtinyt lähteä Nouvoihin ja kello oli seitsemän illalla. Niin meidän olikin odotettava lähes vuorokausi ja kaiken muun ohella nautittava myös Pogrovan rautatieaseman yöelämästä. Siltä retkeltä muistan PP:n huudahduksen: ”Jumalauta, eikö taida tulla kulkujunaa!” Hän ei ollut tosissaan, hän vitsaili.

Vuonna 1984 PP:n viimeisestä matkasta Djoržan kyliin oli kulunut jo 11 vuotta. Saavuimme Nouvoihin perjantai-iltana 24.8. Tapamisesta tuli erittäin sydämellinen. PP:n tiesivät kaikki, PP oli heille Polin Jurjevn. Minut he näkivät ensimmäistä kertaa, siksi mummojen kiinnostus kohdistui minuun. Eräs suulas mummo kysyikin: ”Polin Jurjevn, tulitgo vunukan-ken?” (Polina Jurjevna, olet-

ko tullut lapsenlapsesi kanssa?) PP vain hymyili: hän oli 73- ja minä 29-vuotias.

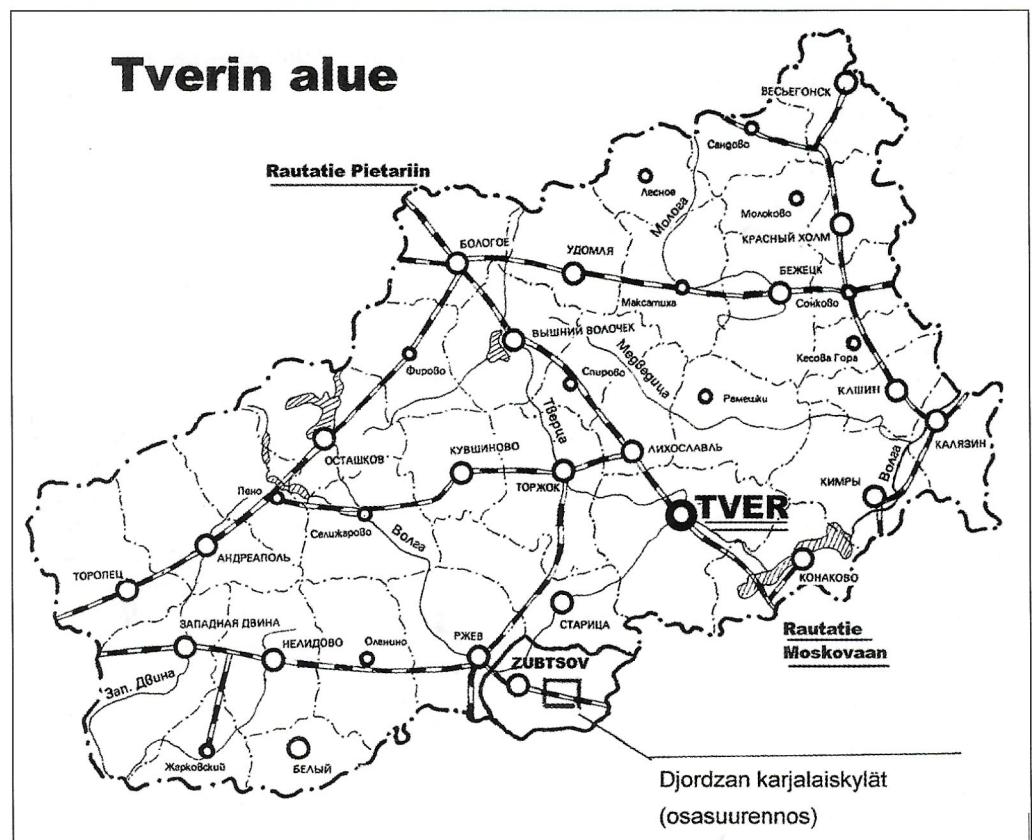
Meidän majapaikaksemme tuli eläkkeelle siirtyneen opettajattaren Klavdia Trisvetsovan talo. Hän eli yksinään. Elimme *Klavdia Nikolajevnaš* kaikki kerrat. Vuonna 1985 hänestä tuli taas Nouvoon ala-asteen opettaja, koska nuori opettajatar oli sanottu irti. Iltaisin Klavdia Nikolajevna ja PP muistelivat 1960- ja 1970-luvun matkojen tapahtumia. Olin korva tarkkana. Kertomuksissa välähteli usein Klavdian puolison nimi; tämä oli ollut paikallisen peruskoulun johtaja. Nyt Klavdian taloa vastapäätä oli rakennettu omakotitaloa muistuttava uusi koulurakennus. Entisestä puurakennuksesta Nouvoon toisessa päässä oli jäljellä enää runko: tyhjän koulun seinät, ikkunat, ovet ja katon kyläläiset olivat ehtineet käyttää omiin tarpeisiinsa. Klavdian lapset, kaksi poikaa ja tytär, asuivat muualla: poika Saša oli merimies. Hänen vaimonsa eli Pietarissa. Toinen poika Kolja asui Moskovassa, tytär oli mennyt naimisiin armenialaisen kanssa, sitten eronnut, mutta asui tyttärensä Leanan ja poikansa Armenin kanssa jatkuvasti Jerevanissa. Sašan pieni tytär Leena asui mummolassa parina talvenakin. Tapasin myös Klavdian pojat, jotka eivät puhuneet karjalaa. Klavdia osasi karjalaa (hän auttoi meitä sanastoon liittyvissä kysymyksissä) mutta neuvosto-opettajana hän puhui vain venäjää. Käytännön syistä hän ei ilmeisesti ollut opettanut karjalaa lapsilleen. Klavdian kaikki kolme lapsenlasta tapasin jopa useampaan kertaan – he olivat kaikki kesät Nouvoissa, vain syksyllä 1988 he olivat ehtineet lähteä ennen saapumistamme.

Mikä tulee Djoržan karjalaisten suhtautumiseen karjalaisuuteen, niin havaitsin ilmiön, jota en ollut huomannut Tihvinän karjalaisissa. Djoržan karjalaisten keskuudessa karjalaisuutensa ja äidinkielen osaamisen salaaminen kylien ulk-

puolella näytti olevan tavallista. Samaan aiheeseen liittyy pari tekstiä tekstikokoelmassakin. Koin sen itsekin. Vassilskoin kielenoppaamme Jekaterina Pogodina sanoi minulle kerran kahden kesken: "Van'k, öi et ol estonts, kar'ılan olet. Ed tah sanu, ed tah oll kar'ılan" (Vanka, sinä et ole virolainen, karjalainen olet. Et halua sanoa, et halua olla karjalainen.) Tein siitä johtopäätöksen, että syntyperänsä salaaminen oli ajankohdasta 1980-luvullakin. Paljon aihetta siihen olivat antaneet 1930-luvun tapahtumat Neuvostoliitossa.

Ennen toista maailmansotaa Djordžan kielisaareke koostui vielä kahdeksasta karjalaisesta kylästä ja yhdestä sekakylästä. Sekakylä oli Ivnovskoi, karjalaiskylä olivat kaikki jo J. Kujolan mainitsema kylät. Tuhoa aiheuttivat sotavuodet: saksalaiset saapuivat Tverin (resp. Kalininin) alueelle jo elokuussa 1941 ja jäivät tänne 8 kuukaudeksi. Kylissä hallitsi kova kuri: kyläen ulkopuolelle ei saatu mennä, töihin mentiin kiväärimiehiensä seuraamina. Muistan kertomuksen teini-ikäisestä pojasta, joka ammuttiin, koska

hän yritti paeta metsään. Metsässä oli paljon partisaaneja, jotka kyläläisten kertomuksien mukaan aiheuttivat tuhoa ja ryöstivät enemmän kuin saksalaiset. Semnovskoin kylän lähetyksillä oli veljeshauta ja muistopatsas puna-armeijalaisille,

mutta meille kerrottiin salaa, että hautausmaan ulkopuolella oli myös lähes sata saksalaisen sotilaan hautaa.

Sodan aikana täkäläisissä kylissä ympäristössä käytiin kovia taisteluja, rintamalinja kulki halki kielisaarekkeen: toiset kylät olivat

puna-armeijalaisten ja toiset saksalaisten hallussa. Saksalaiset kyydittivät karjalaiset Smolenskin alueelle ja sieltä Puolan kautta Tanskaan ja Saksaan. Kotikyliin karjalaiset pääsivät vasta sodan jälkeen. Palaajia oli vähän. Koska kylät oli tuhottu, kar-

jalaisten oli elettävä ensimmäiset vuodet maamajoissa.

1940-luvulta lähtien Džoržan kielisaareke on koostunut viidestä kylästä: Nouvoista, Oleksandrovskoista, Semnovskoista, Vassilskoista ja Matjuginista. 1980-luvulla Matjuginista eli vain yksi karjalainen. Nouvoi ja Oleksandrovskoikoivat käytännössä yksi kylä, joita erottaa toisistaan vain pieni Džoržajoki. Semnovskoi ja Vassilskoi kumpikin sijaitsevat niistä noin kolmen kilometrin päässä.

Hallinnollisesti tärkein on ilmeisesti nykyäänkin Nouvoi. 1980-luvulla siellä olivat kyläneuvosto, koulu, lastentarha, lääkintäasema ja Oleksandrovskoista uuteen rakennukseen siirretty sovhoosin toimisto. Nouvoihin rakennettiin uusia omakotitaloja. Sinne oli 1970-luvun loppupuoliskolla rakennettu kylän ainoa tiilirakennus – kaksikerroksinen asuintalo. Kyläläiset kutsuivat tuota ikkunalasitonta ja tyhjää valkoista tiilirakennusta Pentagoniksi. Pentagonissa asui dagestanilaisia ja tšetšeeniläisiä rakentajia. Samalla Semnovskoi ja Vassilskoi olivat virallisesti perspektiivittömiä kyliä: sinne ei myönnetty lupaa uusiin rakennuksiin. Oleksandrovskoissa (karjalaiset käyttivät ulkopaikallissijaa Oleksandrovskoilla) toimi pieni elintarvikekauppa, joka oli päivittäin aamuyhdeksästä auki, mutta missä vain kolmesti viikossa myytiin leipää. Muuna myyntivarana olivat kalasäilykkeet, *pesk* (hienosokeria) ja *suhahar* (palasokeria). Vassilskoissa oli ollut aikoinaan suuri hevosilla toimiva *masloboin* (pellavamylly) mutta sen omistaja oli kyyditetty Siperiaan vuonna 1937 ja myllyn toiminta lakkautettiin.

Uspen –sovhoosi kasvatteja kauraa ja pellavaa, perunapeltuja ei näkynyt missään. Kysyin kerran sovhoosin puheenjohtajalta, miksei sovhoosi kasvata perunaa, olihan se tärkeintä ruokatarvara paikkailisten asukkaiden ruokapöydällä. Sain

suorapuheisen vastauksen: peruna tarvitsee liian paljon huoltamista. Jos joku hänen Virossa toimiva kollegansa olisi vastannut samalla tavoin, hän olisi saanut potkut saman tien.

Nouvoissa oli sovhoosin lehmäfarmi, yksityisiä lemmiä oli vain myyjätär Tamara. Muutamalla perheellä oli jonkun verran muuta nautakarjaa. Siipikarjaa oli runsaasti joka talossa. 1980-luvun puolivälissä Nouvoihin uusiin omakotitaloihin saapui nuoria tšetšeeniperheitä, jotka pitivät myös maitokarjaa. Heidän sanojensa mukaan kotimaassaan ei riittänyt tilaa ja niin heidän olikin löydettävä elinsija tyhjenevistä Venäjän kylistä. Mainittakoon, että kesällä 2002 Džoržan kylissä elokuvaa tekemässä käyneen petroskoilaisen Olga Ognevan sanojen mukaan siellä ei tšetšeeniä enää ollut: ilmeisesti olivat 1990-luvun taantumien tehneet tehtävänsä. Vuonna 1988 lastentarhan lapset olivat kaikki umpitšetšeeniä. Ala-asteen koulun 6 oppilaasta kaksi oli mustalaista, loput saattoivat olla paikallisten karjalaisten jälkeläisiä, joista karjalaa ei puhunut yksikään.

Valtaosa Džoržan karjalaisista oli eläkeläisiä. 28.8.1984 olen merkinnyt matkakirjaani seuraavat luvut: Semnovskoi – 30 karjalasta, Nouvoi – 23, Vassilskoi – 11, Oleksandrovskoikoivat – 11, Ivnovskoi – 1, Matjugin – 1. 77 karjalaisen joukossa oli noin kymmenkunta ”kesäkarjalasta”, jotka kotikylissään viettivät vain kesän. Meidän kielenoppaistamme olivat kesäkarjalaisia Klavdia Isakova (s. 1921) Nouvoissa ja Pelageja Motova (s. 1917) Vassilskoissa: toinen eli talvisin Moskovassa, toinen Alma-Atassa.

Myöhemmin kävi ilmi, että Ivnovskoissa karjalaisia on enemmän. Meidän kielenoppaaksemme tuli Konstantin Denisov (s. 1930). Hän väitti, että Ivnovskoissa asuu 10 karjalasta. Tapasimme heistä viisi, joista karjalan taidon pohjalta sopiviksi kielenoppaaksemme

osoittautuivat Konstantinille lisäksi hänen vaimonsa Maria (s. 1927) ja Dunja štygina (s. 1904). Ivnovskoi sijaitsee muita kyliä kauempana ja sen takia kävimme siellä vain kolme kertaa. Säästimme aikaa. - Denisov oli taitava kertoja: hänen ”aiheinaan” olivat rakennukset, kalastus, metsästys, kasvit, eläimet. Hänen kertomuksensa lisäsivät maskuliinisuutta muuten niin feministisiin keskusteluaiheisiin.

Vapaasti ja sujuvasti puhui karjalaa Lidia Zaperejeva (s. 1936) Nouvoihin kylästä. Perheenäitinä ja sovhoosin lehmänlypsäjänä hänellä oli harvoin aikaa nauhoituksiimme, mutta me keskustelimme silloin tällöin muuten vaan. Suurin piirtein samanikäisiä ja hyviä karjalan taitajia olivat myös Jelena (s. 1939) ja Nikolai (s. 1935) Matrosovit Semnovskoista. Jelena taisi olla nuorin Džoržan karjalan puhuja koko kielisaarekkeella.

Hyvä esimerkki siitä, että kotoa kaukanakin voi säilyttää äidinkielen oli Tatjana Tomašova (s. 1937). Hänen äitinsä oli ollut PP:n kielenoppaana 1960- ja 1970-luvuilla. Nyt Tanja vietti teini-ikäisine tyttäriin kesänsä lapsuuskodissaan. Hän oli 30 vuotta asunut Valko-Venäjän pääkaupungissa Minskissa ja toimi siellä luokanopettajana. Hänen karjalan kielensä oli säilynyt ehjänä. Eläkeiässä hän lupasi palata kotikonnuilleen. Tanjalta kysyimme paljon kielioppiin liittyviä kysymyksiä. Ammattilaisena hän antoi ainantyhjentävät vastaukset.

Tällä kohtaa on täsmennettävä vielä yksi seikka: PP puhui hiljaa ja pyysi minua jo ensimmäisen matkamme alussa olemaan haastattelijan roolissa.

PP oli kertonut minulle erinomaisesta kielenoppaasta Maria Leptšikovasta ja oli oikeassa: Maša oli erittäin taitava kertoja. Hän nautti kertomisestaan ja ilmeisesti myös meidän seurastamme. Rohkenen luulla, että olimme henkilöitä, joille hän uskalsi kertoa elämänvaikeu-

tensa ja pelkonsa. Olihan hän iäkäs, yksin asuva *akk* (s. 1898), jonka poika oli kuollut jo vuosia sitten. Hänen läheisimpiä sukulaisiaan olivat serkkunsa jälkeläiset. Auttajia ei ollut, ja jos autettiin, niin siitä vaadittiin sanojensa mukaan nylkyhintaa. Suurin osa tekstikokoelmani teksteistä onkin Maria Leptšikovian kertomia.

Hän yllätti joskus meitä muidenkin kielten taidollaan. *Kuudam*-sanana (suomen kuutamo) kohdalla hän huomautti yhtäkkiä: ”Englanniksi se tarkoittaa samaa kuin meidän kielessämme eräs ruma sana.” Tulikin perille: englannin *moon* (*light*) ja karjalan *mun*.

Toinen merkittävä kielenoppaamme oli Jekaterina (Kat’ t’) Pogodina (s. 1918) Vassilskoista. Hän oli hyvä kertoja ja taitava sananmuotoihin liittyviin kysymyksiin vastaaja. Häneltäkin keränyt joka vuosi suuri määrä aineistoa. Vaikka elimme Nouvoissa, meillä ei ollut siellä vakituksia kielenoppaita, samoin kuin ei ollut Oleksandrovskoillakaan.

En muista viimeistä hyvästelyä Kat’in kanssa, mutta mieleeni on jäänyt viimeisen lähtömme Maria Leptšikovian talosta. Oli 27.9. 1988. Ulkona satoi vettä ja oli liikaista. Halasimme, hän teki minulle ristimerkin, puristimme kättä. Mašalla oli jalassa tossut, hän ei halunnut astua yli kynnyksen liikaiselle pihalle. Sanoin, ettei virolaisen tavan mukaan saa tervehtiä eikä hyvästellä kynnyksen yli. Maöa astui pihalle ja pyysi puolestaan karjalaiseen (ja venäläiseen) tapaan ennen lähtöä istumaan. Istuimmekin. Otin kaksi valokuvaa: toisen Mašasta ja toisen korkeasta kuivuneesta puusta. Maša kysyi minulta poeettisesti, valokuvaanko karjalaisten tulevaisuutta. Valitettavasti Mašan kuvasta tuli liian tumma, mutta kuivuneen puun kuva onnistui. Suomalainen tutkija Toivo Tikka ehdotti kuvaa tekstikokoelmani kanteen. Niin kävikin, mutta kirjan kuvaaja oli piirtänyt kanteen myös punaisen

auringon. Tarkoittiko hän sillä auringonnousua vai –laskua, en ole häneltä kysynyt.

Maria Leptšikova kuoli Moskovassa vuonna 1990.

Tverin murteiden joukossa Djoržan murre poikkeaa tuntuvasti pohjoisemmista Tolmatšun ja Vesjegonskin karjalaisten kielestä. Sen luonteenomaisin piirre on sisä- ja loppuheiton suuri määrä. Sisä- ja loppuheitto eivät muovaa ainoastaan sanojen äänneasua: ne ovat aiheuttaneet verbi- ja nominimorfologiaan ulottuvia erikoisuuksia, ennen kaikkea konsonanttivartaloisten muotojen tiheimmän esiintymisen naapurimurteisiin verrattuna. Loppuheitto on muualla itämerensuomalaisissa kielissä tapahtunut sanan toisessa tavussa, kun ensimmäinen tavu on pitkä ja jälkitavu avoin, esimerkiksi Djoržassakin *härg* < härgä, *jalg* < jalga. Djoržan murteessa loppuheitto esiintyy kuitenkin myös sanoissa, joissa pääpainollinen tavu on lyhyt: *nim* < nimi, *kiil* < kylä, *kiil* < kyly (sauna), *šad* < sata jne. Samalla ensimmäisen tavun vokaali on jonkin verran pidentynyt. Sisäheitto esiintyy painottomassa jälkitavussa: *laulmah* < laulamah, *tul'ziin* < tulisiin, *otziin* < ottaisiin.

Sisä- ja loppuheittoon on kiinnittänyt huomiota jo Juho Kujola. Hän on loppuvokaalin merkinnyt usein redusoituneeksi. J. Kujola huomauttaa, että on olemassa ero vanhemman ja nuoremman polven ääntämisessä. Ilmeisesti loppu- ja sisäheiton kehittyminen on 1900-luvulla ollut jatkuvaa prosessia. Sitä todistavat rinnakkaismuodot, joissa toisissa loppu- ja sisäheitto esiintyy, toisissa ei: *paimendamua* ~ *paimendamuu* (paimentamisesta, agentti-partisiipin partitiivi), *muamoloin* ~ *muamloin* (äitien).

G. Makarovin laatiman tekstikokoelman alkusanoisakin mainitaan pogorelojen murteen merkittävimpana erikoispiirteenä sisä- ja loppuheitto.

Loppuheitto on havaittavissa paikallisessa venäjän

murteessakin, jossa ovat tavallisia esimerkiksi muodot *tri ulits pro tri ulitsy* (kolme katua), *dva dom pro dva doma* (kaksi taloa) jne.

Loppuheiton olemassaoloon kiinnittivät huomiota karjalaiset itsekin. Loppuheiton esimerkkinä he mainitsivat aina *kand* –sanana, jolla loppuheiton tuloksena on kolme merkitystä: kanto (< *kando*), kanto (< *kando*) ja kanta (< *kanda*).

Astevaihtelun kohdalla on merkittävä, että vokaaalien välisen *d:n* astevaihtelussa on yleisimmästä vahva aste: *pad: padat* (pata: padat), *öad: öadat* (sata: sadat), *kod: kodit* (mehiläispönttö), vrt. *kod: kojn* (koti: kodin).

Joskus karjalaiset ottivat kantaa myös sanaston kysymyksiin. Myyjätär Tamara oli huolissaan siitä, että karjalaiset käyttävät venäläisiä sanoja ja unohtavat omat sanansa: *vaök on med, kuld on zolot, hatran' on portjank*.

Kaikki vuodet eivät ole veljiä. Viiden tutkimusmatkan joukossa oli ”saaliin” kannalta onnistuneempia ja vähemmän onnistuneita. Vuosi vuodelta väheni karjalaisten lukumäärä. Esimerkiksi vuosien 1987 ja 1988 matkojemme välisenä aikana kuoli jopa yhdeksän karjalaista. Myös elävät kielenoppaamme vanhenivat ja väsyivät. Meillekin tuli joskus ongelmia. Vaikein oli vuoden 1987 matka: PP:n jalat turposivat ja hän ei voinut kävellä. Karjalaiset ehdottivat lääkkeeksi *kalinan marjoin čuajuu* – koiranheisipuun teetä. Tverin, aunuksen ja lyydin murteessakin koiranheisipuu on *kalin*. *Kalin* –sana (Viburnum opulus) on venäläinen lainasana (< *kalina*). Sanoin teetä «Öispuun konjakiksi» kun taas Viron saaristo- ja länsimurteissa koiranheisipuu on *öispuu* (viron kirjakielessä *lodjapuu*). Karjalan Suojärvelläkin se on *höispuu* (ks KKS II 277).

Paula Palmeos siirtyi eläkkeelle syksyllä 1989. Juhltilaisuudessa hän sanoi minulle: ”Me mennään sinne vielä!”. Valitettavasti

emme ehtineet: Paula Palmeos kuoli Tartossa 23.12.1990. Vaikka en ole ollut pitkään Djoržan kielisaarekkeella, vaihdamme Jelena ja Nikolai Matrosoviein kanssa joulukortteja ja kerromme toisillemme loppuvan vuoden kuulumiset. Niin olen saanut informaatiota, mitä Djoržassa tapahtuu. Toivotavasti karjalaiset muistavat minutkin. Ainakin Olga Ognevan sanojen mukaan kesällä 2002 he kysyivät petroskoilaisilta elokuvaryhmäältä, missä minä olen.

Djoržan matkojen kesät

olivat antoisaa ja onnellista aikaa. Onnellista sekä kiinnostavien tapaamisien että häipyvän murteen tutkimuksen kannalta. Olen erittäin kiitollinen arvoisalle opettajalleni Paula Palmeosille elokuussa 1984 minulle lähettämästään kortista ja kutsusta Djoržaan. Oudolta tuntuu toteamaa, että vuonna 2004 siitä tuli kuluneeksi jo 20 vuotta.

JAAŃ ÖISPUU
fil. toht. Tallinnan
kasvatustieteellisen
yliopiston professori

Karjalan Heimon erikois- ja teemanumerot 1985-05

Karjalan Heimo ja sen edeltäjät ovat vuosien mittaan julkaisseet joitakin tavallista laajempia numeroita. Aiheena ovat yleensä olleet seuran merkkivuodet. Varsinaisista erikoisnumeroista voidaan kuitenkin puhua vasta 1980-luvun puolivälistä lähtien, jolloin lehden päätoimittajaksi tuli yht. maisteri **Sakari Vuoristo**.

Kuluneiden parinkymmenen vuoden aikana Karjalan Heimo on julkaissut 16 erikoisnumeroa, jotka kattavat rajantakaisen Karjalan Syväriltä aina Muurmannin alueelle saakka pohjoisessa. Myös kaukainen Tverin Karjala on esitelty lukijoille perusteellisesti.

Erikoisnumerot – yhteisivumäärä 728 – sisältävät vain pääasiassa uutta arkistomateriaaliin ja muistitietoon pohjautuvaa ainesta ja runsaasti ennen julkaisematonta valokuvia. Kyseessä ollen mahtava tietopankki Karjalan lähi- ja paikallishistoriasta, kadonneista kylistä ja rahvaan elämästä. Se on, kuten professori Pekka Zaikov on todennut, ”muuttaman vuosikymmenen kulttua todellinen aarre”.

Kalevalan ja runonlaulajien muistolle, KH 3–4:1985

Kuusamon seudun karjalaispakolaiset, KH 3–4:1988
Vuokkiniemen erikois-

numero, KH 7–8:1990

Maikkulan–Oulun seudun erikoisnumero, KH 1–2:1992

Uhtuan erikoisnumero, KH 5–6: 994

Seesjärven Karjala (Paatene ym.), KH 3–4:1996

KSS:n 90-vuotisjuhlanumero, KH 7–8:1996

Kiestingin erikoisnumero, KH 9–10:1997

Tverin Karjala I, KH 9–10:1998

Kalevalan teemanumero (Uusi Kalevala 150 vuotta), KH 1–2:1999

Tunkuan erikoisnumero, KH 9–10:1999

Pistojärven erikoisnumero, KH 1–2: 2001

Oulangan erikoisnumero, KH 9–10: 2001

Akonlahden teemanumero, KH 3–4: 2002

Tverin Karjala II, KH 9–10: 2002

Kuujärven erikoisnumero, KH 9–10:2003

Laukkukaupan erikoisnumero, KH 3–4:2006

Näiden lisäksi on syytä mainita muutamia laajempia kokonaisuuksia: Ilmari Kianon satavuotismuisto (KH 3–4:1884), Koulukoti Väinölän vaiheita (KH 11–12:1988), Vienan ja Aunuksen pakolaiset maamme kansanopistoissa (KH 3–4:1989), Kuhmoniemen pakolaiskoulut 1922 (KH 7–8:1994).